

فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی‌نظم و نثر فارسی (بهار ادب)

علمی-پژوهشی

سال ششم-شماره چهارم-زمستان ۱۳۹۲-شماره پیاپی ۲۲

سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی در شعر کودک و نوجوان
(بر اساس مطالعه موردی آثار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد)
(ص ۲۸۲-۲۶۳)

علیرضا محمودی^{۲۴}، زهرا کیچی (نویسنده مسئول)^{۲۵}

تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۹/۷

تاریخ قطعی پذیرش: ۹۲/۱۱/۲۶

چکیده

تشبیه از برجسته‌ترین صورتهای خیال است که شاعران کودک و نوجوان در دوره معاصر، به کاربرد آن توجه ویژه‌ای را نشان داده‌اند. در این پژوهش که با هدف بررسی سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی در آثار ادبی کودک و نوجوان صورت پذیرفته، تلاش گردیده تا به شیوه توصیفی و تحلیلی و با توجه به منابع بلاغت سنتی، به این پرسش اساسی پاسخ داده شود که کیفیت کاربرد تصاویر تشبیهی در آثار کودک و نوجوان چگونه است؟ لذا بعنوان نمونه آثار شعری دو تن از برترین آفرینندگان آثار کودک و نوجوان کشور، یعنی مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد، انتخاب گردیده و کاربرد تشبیه از جهت: ساختار، ارکان، تعدد طرفین، وجه‌شبه و حسّی و عقلی بودن، بررسی شده و در نهایت بسامد کاربرد آنها در جداول جداگانه‌ای نشان داده شده است. نتیجه این تحقیق ضمن این که بیانگر کاربرد تشبیه بعنوان ابزاری مهم در روشنگری، خیال‌انگیزی و تأثیر بیشتر سخن در آثار کودک و نوجوان است، نشان از آن دارد که نوع مشبه‌به‌های بکار گرفته‌شده، پراکندگی تشبیهات گسترده و فشرده و انواع تشبیه از حیث تعدد طرفین از جمله موارد نشان‌دهنده تفاوت‌های سبکی بین شعر کودک و نوجوان از یکدیگر است و خصیصه‌هایی نظیر حسّی و مفرد بودن طرفین تشبیه و وجه‌شبه، و قریب بودن زاویه تشبیه از جمله موارد شباهت اشعار این گروه‌های سنی با یکدیگر میباشد.

واژگان کلیدی: ادبیات کودک و نوجوان، سبک‌شناسی، تصاویر تشبیهی، مصطفی رحماندوست، افسانه شعبان‌نژاد.

^۱ - استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل. (mahmoodi2009@gmail.com).

^۲ - دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه زابل. (z.kychi@yahoo.com).

۱. مقدمه

ادبیات کودکان به گونه‌های مختلفی ارائه می‌شود که یکی از قالب‌های عمده آن، شعر است؛ چرا که «پیوند میان شعر و کودکی بسیار نیرومند است» (حکایت شعر، اسکلتن: ص ۱۳۷). شعر در ادبیات کودک و نوجوان کاربرد فراوانی دارد و نام‌آوران زیادی تاکنون در این زمینه طبع آزمایی نموده و این قالب را به عنوان ضمانتی برای ایجاد خلاقیت در کودک و نوجوان و دادن دیدگاهی نو و متفاوت به آنان، مورد توجه قرار داده‌اند (ادبیات کودکان و نوجوانان ایران، گودرزی‌دهریزی: ص ۵۱). با این حال هر شعری به صرف اینکه ساده سروده شده باشد، مناسب این گروه سنی نیست. شعر کودک و نوجوان نباید از صنایع و آرایه‌های هنری خالی باشد، اما توجه به این نکته نیز ضروری است که کاربرد این آرایه‌ها باید متناسب با قدرت درک هر گروه سنی^(۲۶) باشد.

بررسی سبک‌شناسی کاربرد تشبیه در آثار شعری کودک و نوجوان، ضمن اینکه امکان نگاهی عمیق و دقیق به شعر این گروه سنی را فراهم می‌سازد، زمینه‌ساز توجه به توانایی شاعران در ادراک محدودیتها و قابلیت‌های این قالب ادبی برای بیان اهداف مورد نظر آنها، متناسب با قدرت درک مخاطبشان بوده و همچنین می‌تواند به تدوین، معیارهایی برای ارزیابی کیفیت آثار در عرصه ادبیات کودک یاری رساند.

لذا در این پژوهش تلاش می‌شود تا با تکیه بر منابع بلاغت سنتی و با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی در نمونه‌های مورد مطالعه به این پرسشها پاسخ داده شود که: کیفیت کاربرد تصاویر تشبیهی در اشعار کودک و نوجوان چگونه است؟ و آیا نوع کاربرد آن در همه این آثار یکسان است یا خیر؟

بدین منظور آثار شعری دو تن از برترین آفرینندگان آثار ادبی کودک و نوجوان در دوره معاصر یعنی مصطفی رحماندوست (۱۳۲۹ هـ.ش) و افسانه شعبان‌نژاد (۱۳۴۲ هـ.ش) مورد بررسی قرار گرفت. شش مجموعه شعری از خانم افسانه شعبان‌نژاد و هفت مجموعه شعری آقای مصطفی رحماندوست.

نکته قابل بیان این که از میان این مجموعه‌ها، مجموعه شعری: «بر/اومد، باد/اومد» سروده خانم شعبان‌نژاد و مجموعه‌های شعری: «فصل بهار بنویس»، «ترانه‌های نوازش» و «سگی بود جنگلی بود» سروده آقای رحماندوست شماره صفحه نداشته و توسط نگارندگان مقاله بر مبنای شروع صفحات شعری شماره‌گذاری شده‌اند. در کل در این مجموعه‌های شعری که

۱- کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مخاطبان خویش را در چهار گروه سنی: سالهای قبل از دبستان (گروه الف)، سالهای آغاز دبستان (گروه ب)، سالهای پایان دبستان (گروه ج)، دوره راهنمایی (گروه د) و سالهای دبیرستان (گروه ه) تقسیم‌بندی میکند.

رده‌های سنی «الف، ب، ج و د» را شامل میشوند، در مجموع یکصد و سی و دو قطعه شعری مورد بررسی قرار گرفته شده است. در این میان، برخی از قطعات شعری در دو مجموعه: «شیشه آواز» و «جشن گنجشکها» اثر خانم شعبان‌نژاد، مشابه هم بوده و دو مجموعه: «هاجستم و واجستم» و «من و خواب جنگل» سروده‌هایی فاقد تشبیه میباشند.

نتیجه این پژوهش نشان از آن دارد که نوع مشبه‌به‌های بکار گرفته‌شده، پراکندگی تشبیهات گسترده و فشرده و انواع تشبیه از حیث تعدد طرفین از جمله موارد نشان‌دهنده تفاوت‌های سبکی بین شعر کودک و نوجوان از یکدیگر است و خصیصه‌هایی نظیر حسی و مفرد بودن طرفین تشبیه و وجه‌شبه و قریب بودن زاویه تشبیه از جمله موارد شباهت اشعار این گروه‌های سنی با یکدیگر میباشد.

۱-۱. پیشینه پژوهش

گرچه مدتی است که بررسی صورخیال در شعر کودک و نوجوان توجه محققان و پژوهشگران ادبیات را به خود جلب نموده، اما در زمینه سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی در آثار کودکان و نوجوانان تحقیق مستقلی مشاهده نشد. در تعدادی از پژوهش‌های انجام شده در حیطه ادبیات کودک و نوجوان، بطور مختصر، کلی و گذرا اشاراتی بدین مسأله شده است. ارمغان (۱۳۸۲)، فاطمی (۱۳۸۷)، و نجفی (۱۳۹۰) از جمله این موارد میباشند. اما در پژوهش حاضر به بررسی سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی، انواع و ارکان آن با تکیه بر تفاوت‌های کاربردی آنها در مجموعه‌های شعری مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد پرداخته شده که در نوع خود کاری تازه میباشد.

کیفیت کاربرد تصاویر تشبیهی در آثار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد از جهات زیر قابل بررسی است:

۳. نوع لغات مشبه‌به در تصاویر تشبیهی

مهمترین رکن تشبیه مشبه‌به است؛ زیرا با حذف آن دیگر تشبیهی در کار نیست. مشبه‌به بکار گرفته‌شده در تصاویر تشبیهی کودک و نوجوان، با مشبه‌به‌های مورد استفاده در آثار بزرگسالان و همچنین در آثار هر یک از گروه‌های سنی: الف، ب، ج، د، ه نیز با هم متفاوت است.

در مجموعه‌های بررسی‌شده، مشبه‌به‌ها در سه حوزه: طبیعت، لوازم زندگی و انسان خلاصه می‌شود، که در این میان بیشترین بخش آن مربوط به طبیعت است.

۱-۳. طبیعت

در تعریف طبیعت آمده است: «طبیعت به طور معمول به محیط زیست طبیعی یا حیات

وحش، کوهها، جنگلها، سواحل و همه آنچه که نفوذ انسان آن را تغییر نداده یا در برابر نفوذ انسان ایستادگی کرده است، اطلاق می‌گردد» (بررسی عناصر طبیعت در کتاب فارسی دوم دبستان، عمل صالح: ص ۱۰۲).
 مشبه‌به‌های طبیعت در این آثار به سه گروه: گیاهان یا رستنی‌ها، حیوانات و سایر عناصر موجود در طبیعت قابل تقسیم می‌باشد.

۳-۱-۱. گیاهان: گیاهانی که مشبه‌به قرار گرفته‌اند و بهتر است با عنوان رستنیها خوانده شوند، درجه دوم بسامد - بعد از حیوانات - را در اشعار بررسی شده دارا هستند (رک: جدول ۱).
 این قسم از طبیعت که تقریباً اولین چیزی است که با گفتن واژه «طبیعت» به ذهن میرسد، در اشعار کودک و نوجوان در مقیاس کوچک تصویر شده است.

مصطفی رحماندوست گاهی سایر عناصر موجود در طبیعت را به گیاهان تشبیه میکند:

«ستاره آی ستاره / به باغ شب نشستی / بسان غنچه نور / در این سیاهی شب / تو

میدرخشی از دور» (چشمه نور، رحماندوست: ص ۸)

وی «شب و نور» را به «باغ و غنچه» که ما آنها را در حوزه گیاهان قرار داده‌ایم، مانند کرده است. او گاهی برای زیبایی تصویرسازی، انسان یا اعضای بدن او را به عناصر مرتبط با رستنیها مانند میکند، به‌عنوان مثال او در توصیف دختر میگوید:

«سرخ و سفید دخترم / سیب شب عید دخترم / لپ نگو توت فرنگی / چه چشمای قشنگی /

چشم نگو آسمونه / آبی مهربونه» (ترانه‌های نوازش، همان: ص ۱۲)

رحماندوست برای بیان احساسات و چیزهای غیرقابل لمس آنها را تشبیه به گیاهان مینماید تا برای کودک محسوس‌تر شوند:

«پدر با برف و سرما در ستیز است / و دستش بوته امید فرداست» (گل لبخند و سلام، همان: ص ۳۰)

در مجموعه‌های شعری افسانه شعبان‌نژاد نیز تصویرسازیهای زیبایی از طبیعت مشاهده میشود. برای نمونه در بیت زیر وی با تشبیه خنده زیبا به گل انار میگوید:

«میخزد آهسته بر روی لبم / خنده‌ای هم‌رنگ گل‌های انار» (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۲۶)

و یا در جایی دیگر با استفاده از اضافه تشبیهی «باغ آسمان» آورده است:

«پرنده شو، پرنده شو، پر از صدای بال شو / سبکتر از نسیم صبح، به باغ آسمان برو» (همان: ۱۵)

در بررسی انجام‌شده میزان رستنیها در جایگاه مشبه‌به در اشعار رحماندوست در مقایسه با آثار شعبان‌نژاد بیشتر است (رک: جدول ۱).

۳-۱-۲. حیوانات: حیوانات که جزء جدایی‌ناپذیر طبیعت هستند، سهم بسزایی را در پذیرفتن نقش مشبه‌به بویژه در شعر خردسالان ایفا میکنند. برخلاف گیاهان، حیوانات در اشعار افسانه شعبان‌نژاد بخش بیشتری را به خود اختصاص داده و شاید این امر نشان‌دهنده

این مطلب است که وی بیشتر شاعر خردسالان است تا نوجوانان. در اشعار او عناصر سازنده تصاویر تشبیهی، بیشتر از نوع کودکانه و ملموس برای کودکان می‌باشد. در آثار کودک و نوجوان، نوع حیوانات با در نظر گرفتن گروه سنی مخاطب انتخاب می‌شود. قابل توجه است که ۹۵٪ حیوانات در مشبّه‌به‌های اشعار شعبان‌نژاد انواع پرندگان لطیف و دوست‌داشتنی مانند: پرستو (شیشه‌آواز، شعبان‌نژاد: ص ۲۱)، کبک (همان: ۲۶) و یا خودِ «پرنده» به معنای عام آن می‌باشد:

میروم به جستجوی باغ سیب مثل یک پرنده غریب
(شیشه‌آواز، شعبان‌نژاد: ص ۹)

او در جای دیگری می‌گوید:

در اینجا مثل کفترها تو هم کز می‌کنی گاهی نگاهم می‌کنی اما نمیدانم چه می‌خواهی
(همان: ۳۲)

و بقیه حیوانات هم اکثراً جزء حیوانات اهلی هستند، مانند:

«در میان سبزه‌ها، نزدیک کوه، گله با چوپان به صحرا میرود / مثل یک بزغاله کوچک دلم، شادمان همراه آنها میرود» (همان: ۱۰)

و یا در این نمونه آورده است:

مثل بره‌ای که تشنه است می‌روم به جستجوی آب
(همان: ۱۳)

این نمونه‌ها همه مؤید گرایش افسانه شعبان‌نژاد به شعر کودک و خردسال است، در حالیکه این مشبّه‌به‌ها در آثار مصطفی رحماندوست به حیواناتی مانند: ببر و پلنگ (سگی بود جنگلی بود، رحماندوست: ص ۱)، جغد یا شاهین تبدیل میشود و لطافت کودکانه در آنها رنگ می‌یازد: «دلخوری سکوت کرده‌ای / جغد غصّه در دل تو آشیانه کرده است» (کاش حرفی بزنی، رحماندوست: ص ۱۲)

و یا در نمونه زیر ابتدا ماشین را به کبوتر که پرنده‌ای لطیف است، مانند کرده، اما سپس آن را به شاهین تشبیه نموده است:

«ماشین ما وقتی که نو بود / مثل کبوتر بال و پر داشت / مانند شاهین تیز میرفت / کی از چنین روزی خبر داشت» (گل لبخند و سلام، همان: ص ۴۸).

۳-۱-۳. سایر عناصر طبیعت: علاوه بر موارد یاد شده، طبیعت عناصر دیگری هم دارد که در هیچکدام از این دو دسته گنجانده نمیشود و باید در عنوان دیگری مورد بررسی قرار گیرد. عناصری مانند: آسمان، خورشید، بهار، چشمه، کوه، دریا، باران و نظایر آن.

بهار (فصل بهار بنویس، رحماندوست: ص ۱۴)، باران (اون کیه که؟ اون چیه که؟، همان: ص ۱۰)، خورشید (گل لبخند و سلام، همان: ص ۵۲) و ماه (ترانه‌های نوازش، همان: ص ۷) از جمله عناصر طبیعی مورد استفاده در آثار رحماندوست است. بعنوان مثال او در بیت زیر با استفاده از عنصر «باد» در جایگاه مشبّه‌به میگوید:

«پیش از آن به گوشم خورد یک صدای آهسته / مثل باد با خود داشت لای لای آهسته»
(فصل بهار بنویس، همان: ص ۲۶)

و یا در بیت زیر با بهره‌گیری از واژه‌های «خورشید و باران» در جایگاه مشبّه‌به آورده است:
«همچو خورشیدم من، درّه‌هایم پریار / همچو بارانم من، با توانی بسیار» (چشمه نوره، همان: ص ۲۷)
افسانه شعبان‌نژاد نیز در جای‌جای اشعار خود از دیگر عناصر طبیعت بهره جسته است. دشت (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۴۸)، ابر (همان: ص ۵۲) و سایه (همان: ص ۱۸) از عناصر طبیعی به کار گرفته شده توسط افسانه شعبان‌نژاد است. بعنوان مثال او در بیت زیر خود را به خندیدن چشمه تشبیه کرده و میگوید:

مثل یک چشمه دلم میخندید / دامنم غرق شقایق شده بود
(شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۴۰)

و یا در جایی دیگر با اشاره به لطافت نسیم آورده است:

نسیم شو، نسیم شو، برو میان درّه‌ها / برقص توی درّه با صدای سبز برّه‌ها
(همان: ص ۱۴)

در آثار وی «نسیم» بالاترین بسامد را به خود اختصاص میدهد:

من سبک بودم و مانند نسیم / میگذشتم سبک از دامن رود
(همان: ص ۴۰)

بسامد این عناصر طبیعی در آثار مورد بررسی به نسبت دو عنصر دیگر بیشتر است و در مجموعه اشعار هر دو تن، تقریباً به میزان مساوی یا نزدیک به هم بکار گرفته شده است (رک: جدول ۱).

۳-۲. زندگی و لوازم آن

لوازم زندگی همان چیزهایی است که جزو طبیعت نیست و ساخته و پرداخته دست آدمیان است. در ساختار تشبیهات شاعران مورد بحث، این دسته از مشبّه‌به‌ها در درجه دوم بسامد و پس از طبیعت قرار میگیرد. این مشبّه‌به‌ها گرچه انعکاس کمی دارند، اما قابل توجه هستند، زیرا نمیشود از کودک و محیط پیرامون او سخن گفت، اما لوازم زندگی را از آن حذف کرد، به‌ویژه آنهایی که کودک عاشقانه دوستشان دارد؛ مثل: بادبادک، عروسک، برف، قند و نظایر

آن و آنهایی که همیشه برای او سؤال برانگیزند؛ مثل: ابر، کلاف، آینه و دیگر موارد. گذشته از آن، شعر کودک مثل همه انواع آثار خاص کودک، باید از زندگی او گرفته شده باشد (ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، قزل‌باغ: ص ۲۰۶).

مانند کردن چیزی به آنچه کودک به آن علاقه دارد، همان هدف تقریر مشبه است در ذهن او. افسانه شعبان‌نژاد در جهت شناساندن کوه پوشیده از برف به خردسالان، ابتدا کوه بلند را به «کله‌قند» و سپس به «کلاه نرم برفی» تشبیه کرده و می‌گوید:

این کوه قد بلند منم شبیه کله‌قند منم
روی سرم ببین چیه؟ کلاه نرم برفیه
(ارنگ ارنگ بگو چه رنگ، شعبان‌نژاد: ص ۲۱)

با تشبیه کوه به «کله‌قند» و برف‌های قلّه آن به «کلاهی نرم»، میشود اطمینان یافت که حداقل تا مدتها این تصویر با این مشبه‌به‌ها در ذهن کودک تداعی می‌یابد. تشبیه ماه به کلاف (شیشه‌آواز، شعبان‌نژاد: ص ۳۷)، دشت به پیراهن گلدار (همان: ص ۳۸)، ابر به پنبه (چشمه‌نور، رحماندوست: ص ۱۲)، آفتاب به طلا (سگی بود جنگلی بود، همان: ص ۵) نمونه‌هایی دیگر از این نوع می‌باشد. مصطفی رحماندوست در آثار خود به این نوع کاربرد توجه بیشتری نسبت به افسانه شعبان‌نژاد نشان داده است (ر.ک: جدول ۱).

۳-۳. انسان

انسان در جایگاه مشبه‌به در تصاویر تشبیهی شعر کودک و نوجوان جایی برای خود نگشوده است. انسان در مجموعه‌های شعری مصطفی رحماندوست نقش خیلی کم‌رنگی، آن هم در تشبیهات پیش‌یا افتاده دارد. شاید دلیل آن، این مسأله باشد که کودک و نوجوان سعی در شناخت محیط پیرامون و انسان‌های آن دارد، پس انسانها در آن بیشتر نقش مشبه را ایفا میکنند تا مشبه‌به. انسان به معنی بزرگسالان با رفتارهای خاص خود برای کودکان پیچیده است. در نمونه زیر شاعر خطاب به آسمان، آن را مادر خورشید خوانده و سپس خورشید را به دختر او مانند کرده است که ما هر دو مشبه‌به را در زیرمجموعه انسان قرار داده‌ایم:

روزها هستی مادر خورشید روی دامانت دختر خورشید
(چشمه‌نور، رحماندوست: ص ۴۰)

در مجموعه‌های شعری افسانه شعبان‌نژاد، انسان به عنوان مشبه‌به قرار نگرفته و این ویژگی میتواند شعر او را به شعر خردسالان نزدیکتر سازد (ر.ک: جدول ۱).

۴. ساختار تصاویر تشبیهی

برای تصاویر تشبیهی تقسیم‌بندیهای زیادی بر اساس و مبنای گوناگون ذکر کرده‌اند، از آن جمله:

۴-۱. ساختار تشبیه بر اساس طرفین: منظور از طرفین تشبیه، مشبه و مشبه‌به است که تشبیه می‌تواند بر این اساس انواع گوناگونی داشته باشد. از قبیل:

۴-۱-۱. از نظر افراد و ترکیب طرفین

شرح این نوع از تقسیم‌بندی تشبیه در کتب مختلف به صورتها و انواع مختلف بیان شده است^(۲۷)، اما میتوان آن را به سه بخش: مفرد، مرکب و مختلف (مشبه مفرد و مشبه‌به مرکب یا برعکس) تقسیم کرد و برای مفرد هم تقسیماتی قائل شد.

قبل از ادامه بحث باید این نکته را افزود که تشبیه مرکب و مختلف کمتر در تشبیهات کودک و نوجوان دیده میشود و دلیل آن نیز محدودیتهای این گروه سنی است و یک شاعر کودک و نوجوان باید به این نکته مهم توجه داشته باشد.

در بررسی آثار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد مشخص گردید که همه تشبیهات مورد استفاده آنان از نوع مفرد بوده، اما سه نوع: مفرد به مفرد مطلق، مقید (هر دو مفرد مقید) و مختلف (مفرد به مفرد مقید یا مفرد مقید به مفرد) بیشتر کاربرد داشته است. بالاترین میزان بسامد متعلق به نوع مطلق است، به طوری که میتوان گفت کاربرد تشبیه مفرد مقید بسیار قابل توجه نیست. بیشتر این نوع تشبیهات مقید به اضافه، آن هم به ضمیر هستند. به عنوان مثال مصطفی رحماندوست در شعر زیر ضمیر «ما» را به عنوان جزیی از مشبه‌به آورده و آن را مقید کرده است:

«خانه مثل دل ما آشفته است / هیچ چیزی به سر جایش نیست» (گل لبخند و سلام، رحماندوست: ص ۱۲)

در این میان مشبه یا مشبه‌به مقید به صفت در اشعار افسانه شعبان‌نژاد بسامد بیشتری دارد (ر.ک: جدول ۲). زیرا در شعر خردسالان با بیان صفت، توضیح بیشتری درباره موصوف ارائه میشود و این نکته میتواند در القای سریعتر تصویر تأثیر داشته باشد:

«در میان سبزه‌ها نزدیک کوه، گله با چوپان به صحرا می‌رود / مثل یک بزغاله کوچک دلم، شادمان همراه آنها می‌رود» (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۱۰)

۱- در اینباره ر.ک: (ترجمه و شرح جواهرالبلاغه، هاشمی: ص ۱۹)، (بدایه‌البلاغه، دیباجی: ص ۱۳۸)، (رسالة بیان بدیع، فندرسکی: ص ۳۰)، (زیباشناسی سخن پارسی، کزازی: ص ۸۱)، (معانی و بیان، علوی‌مقدم: ص ۱۰۱)، (معانی و بیان، تجلیل: ص ۴۸).

«بزغاله کوچک»، مشبه‌به مقید به صفت است که مشخصات بیشتری را از یک بزغاله ارائه میدهد، در نتیجه تجسم دقیقتری از آن در ذهن حاصل میشود و یا در بیت زیر با بیان صفت «شاد» مشبه‌به را مقید ساخته است:

مثل کبکی شاد قهقهه می‌زنم کوه از آواز من پر میشود
(همان: ۲۶)

در بررسی مجموعه تشبیهات مقید دو شاعر مشخص گردید که گرچه افسانه شعبان‌نژاد در جهت تفهیم مطالب از مشبه‌به مقید استفاده نموده، اما باز هم بسامد این نوع تشبیه در آثار مصطفی رحماندوست بیشتر است (ر.ک: جدول ۲).

۴-۱-۲. از نظر حسی و عقلی بودن طرفین

علمای دانش بیان تقسیم‌بندی دیگری نیز بر مبنای حسی و عقلی بودن مشبه و مشبه‌به برای تشبیه عنوان کرده و هر یک به نوعی آن را تفسیر نموده‌اند. برخی بر این اساس تشبیه را به دو، سه یا چهار قسم، تقسیم کرده‌اند^(۲۸)، اما غالباً آن را به چهار نوع: حسی به حسی، عقلی به عقلی، عقلی به حسی و حسی به عقلی تقسیم نموده‌اند (ترجمه و شرح جواهرالبلاغه، هاشمی: ص ۱۷).

کاربرد تشبیه در شعر خردسالان و کودکان غالباً به تشبیهات تمام حسی محدود میشود زیرا کودک تنها قادر به درک محسوسات است. همه نمونه‌های ذکر شده در قسمت سوم این نوشتار (مشبه‌به)، شواهدی برای این ادعا هستند. تشبیه نوع دوم (عقلی به عقلی) که برخی از علما آن را بدون بلاغت دانسته‌اند (معانی و بیان، علوی‌مقدم: ص ۱۰۰)، در مجموعه‌های شعری بررسی شده، تنها یک نمونه کاربرد داشت:

«قفل دلخوری بدون گفتگو باز نمیشود / قسم به دوستی / غول قهر و دلخوری در دل تو جا نمیشود» (کاش حرفی بزنی، رحماندوست: ص ۱۳)

در تشبیه اضافی غول قهر و دلخوری، مشبه یعنی قهر و دلخوری از نوع عقلی بدیهی یا وجدانی است. «وجدانی آن است که به نیروهای درونی دریافت میشود» (زیباشناسی سخن پارسی، کزازی: ص ۴۴) و مشبه‌به آن -غول- وهمی است که در شمار تشبیه عقلی جای میگیرد. «وهمی نیز تشبیهی است که مشبه‌به آن موجود واقعی نباشد» (معانی و بیان، علوی‌مقدم: ص ۱۰۰). وجود اینگونه تشبیهات در شعر کودک و نوجوان بسیار نادر است، چه تشبیهاتی که درک آنها نیازمند تجربه‌های بزرگسالانه هستند، شاعر را از یک فرصت طلایی برای سهمیم کردن کودک در لذت شعری محروم میکند (ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، قزل‌ایاغ: ص ۲۱۳).

۱- به‌عنوان مثال ر.ک: (بدایه‌البلاغه، دیباجی: ص ۱۳۴)، (اسرارالبلاغه فی علم‌البیان، جرجانی: ص ۵۷)، (صورخیال در شعر فارسی، شفیعی‌کدکنی: ص ۵۸)، (زیباشناسی سخن پارسی، کزازی: ص ۴۳)، (بیان، شمیس: ص ۶۹)، (معانی و بیان، علوی‌مقدم: ص ۹۴)، (برای‌های علوم بلاغت در فارسی و عربی، طیبیان: صص ۲۸۶-۲۹۱).

تشبیه نوع سوم یعنی مشبه عقلی و مشبه‌به حسی که «رایج‌ترین نوع تشبیه» است (بیان، شمیس: ص ۶۹) نمونه‌های کمی در آثار این گروه سنی دارد. تشبیه چیزی که قابل درک با حواس پنجگانه نیست، به چیزهایی که محسوس است، موجه می‌باشد. در اشعار شعبان‌نژاد تشبیه مفاهیم ذهنی به محسوسات، یکی از راه‌های مؤثر و مناسب برای ملموس و قابل ادراک کردن آنها است. از جمله تشبیه دل به چشمه، کفتر، نسیم و یا بزغاله. بعنوان نمونه در ابیات زیر او با استفاده از عناصر طبیعت، «دل» را که یک عنصر نامحسوس است به «چشمه» و «کفتر چاهی» تشبیه نموده است:

مثل یک چشمه دلم می‌خندید / دامنم غرق شقایق شده بود
دل من در وسط دره سبب / مثل یک کفتر چاهی شده بود
(شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۴۰)

تشبیهات حسی به عقلی که بنا بر نظر برخی محققان ادبی، «نباید میبود» (بیان، شمیس: ص ۶۹)، مانند تشبیه نوع دوم در آثار بررسی‌شده، نمونه‌های بسیار انگشت‌شماری دارد. در نمونه زیر مشبه‌به عقلی از نوع عقلی بدیهی است:

«شعر یعنی ترانه، یعنی باغ / شعر رؤیاست، شعر یعنی خواب» (گل لبخند و سلام، رحماندوست: ص ۷)
«اخم مثل غصه مثل تیرگی ست / اخم مثل رنج و بیماری بد است» (همان: ص ۲۶)
نمونه زیر نیز تأمل‌برانگیز است:

«باغ در زیر ریزش باران / پلک‌ها را دوباره هم میزد / یک نفر مثل یک تصور سبز / داشت در ذهن او قدم میزد» (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۲۲).

از مشترکات آثار ویژه گروه سنی کودک و نوجوان در بکارگیری عنصر تشبیه، فراوانی تشبیهات حسی به حسی است. در بررسی صورت‌گرفته میزان کاربرد تشبیهات حسی به حسی در آثار هر دو شاعر نسبت به سایر تشبیهات، فراوان و نزدیک به هم می‌باشد و کمترین میزان بسامد را نیز تشبیهات عقلی به عقلی داراست (ر.ک: جدول ۳).

۴-۳. تشبیه از نظر تعدد طرفین

برای تشبیه تقسیم‌بندیهای متفاوت دیگری هم وجود دارد، اما در این پژوهش آن تقسیم‌بندی‌هایی که در اکثر کتب بیانی ذکر شده و همچنین در مجموعه‌های بررسی‌شده، نمونه‌های آن موجود بوده - هر چند اندک - مورد توجه قرار گرفته است:

- **تشبیه جمع:** «تشبیهی که در آن یک مشبه را به چندین چیز تشبیه میکنند» (بیان، شمیس: ص ۱۲۶). تشبیه جمع در میان آثار بررسی‌شده، نمونه‌های اندکی دارد، اما در مقایسه با سایر تشبیهات، این نوع تشبیه، کاربرد بیشتری را به خود اختصاص داده است:

ستاره‌ای که مثل یک چراغه
میخواد بیاد پایین منو ببینه
مثل گلهای یاس توی باغچه
مثل گلی‌رو دامنم بشینه
(ابر اومد باد اومد، شعبان‌نژاد: ص ۱۳)

اما اینگونه تشبیهات در آثار رحماندوست بسامد بیشتری را داراست (رک: جدول ۴) و بیشتر به شکل تشبیه حماسی یا تفصیلی است:

«او چون شقایق بود، چون سوسن و سنبل / چون میخک و لاله، چون یک گلستان گل
/ او چون داستانی بود، پر ماجرا کوتاه / چون شعر موزون بود پر معنی و دلخواه»
(چشمه نور، رحماندوست: ص ۳۳)

– تشبیه تسویه: این نوع تشبیه را که یکسان و مزدوج نیز مینامند «آن است که در آن
مشبه متعدد باشد و مشبه به یکی» (معانی و بیان، علوی‌مقدم: ص ۱۰۷). شواهد این نوع تشبیه در آثار
مورد بررسی خیلی کم می‌باشد. رحماندوست با استفاده از تشبیه تسویه آورده است:
«باغ خشک دل من و او را / از سر مهر آبیاری کن» (گل لبخند و سلام، رحماندوست: ص ۳۰)
مشبه «دل من، دل او» و مشبه به «باغ خشک» است. او در جایی دیگر می‌گوید:
گل لبخند و سلام از سر مهر
ریختم زیر قدمهای پسر
(همان: ۳۸)

در این نمونه نیز، «لبخند و سلام» را به «گل» مانند کرده است. در شعر افسانه شعبان‌نژاد
تشبیه تسویه کاربرد ندارد (رک: جدول ۴).

– تشبیه مضمیر: تشبیه اضمار یا نهانی آن است که «ظاهراً با ساختار تشبیهی مواجه نیستیم
ولی مقصود گوینده تشبیه است و جمله قابل تأویل به جمله تشبیهی است» (بیان، شمیسا: ص ۱۳۰).
از این نوع تشبیه یک مثال در آثار رحماندوست یافت شد:
«دلخوری سکوت کرده‌ای / جغد غصه در دل تو آشیانه کرده است» (کاش حرفی بزنی، همان:
ص ۱۲)

در این مثال علاوه بر تشبیه آشکار (جغد غصه)، دل را نیز به صورت نهانی و بدون ساختار
تشبیهی به ویرانه‌ای تشبیه کرده است. اینگونه تشبیهات با توجه به شیوه غیرصریح بیان، بار
اصلی ابهام هنری را در کلام بر عهده دارند (زیر گنبد کبود، نجفی: ص ۱۱۹). در تشبیه زیر شاعر غصه
را بصورت نهانی به آب مانند میکند:

«قارقاری و سپس / جای او بر لب پرچین خالیست / میچکد غصه من در دل حوض / هیچ‌کس
اینجا نیست» (جشن گنجشکها، شعبان‌نژاد: ص ۱۹)

تشبیه مضمیر در شعر دو شاعر بسیار کم کاربرد است.

۲-۴. ساختار تشبیه بر اساس وجه‌شبهه: «وجه‌شبهه عبارت از چیزی است که قصد شده باشد دو طرف تشبیه - مشبهه، مشبه‌به - در آن چیز با هم شراکت دارند» (رساله بیان بدیع، فندرسکی: ص ۳۱). این مبحث یکی از مباحث مهم مقوله تشبیه می‌باشد به این دلیل که «مبتین جهان‌بینی و وسعت‌تخیل شاعر» است و در نقد شعر و سبک‌شناسی نیز، شناخت نوآوری یا تقلید هنرمند و تغییر سبکها بر مبنای وجه‌شبهه صورت می‌گیرد (بیان، شمیسا: ص ۹۸) و شاید به همین دلیل است که آن را «جان تشبیه» خوانده‌اند (زیباشناسی سخن پارسی، کزازی: ص ۴۷).
انواع تصاویر تشبیهی بر اساس وجه‌شبهه در آثار مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد، از سه جهت قابل بررسی است:

۲-۴-۱. تشبیه از نظر حسی و عقلی بودن وجه‌شبهه

تقسیم وجه‌شبهه به دو قسم مفرد یا متعدد (صور خیال در شعر فارسی، شفیع‌ی‌کدکنی: ص ۶۷) در همه کتب علم بیان جایگاه مشخصی دارد. با توجه به محدودیت‌های سنی گروه کودک و نوجوان، نقش وجه‌شبهه متعدد در تشبیهات ویژه آنان بسیار کم‌رنگ است. در تقسیم‌بندی دیگری این وجه‌شبهه مفرد یا حسی و یا عقلی است (معانی و بیان، تجلیل: ص ۵۱).

نمونه‌هایی از تشبیهات مفرد حسی در آثار کودک و خردسال:

«کدوم خروس؟ اون که روی دیواره / تاج قشنگ و نازش رنگ گل اناره» (ابر اومد باد اومد، شعبان‌نژاد: ص ۱۷)

در این تشبیه توصیفی زیبا و کودکانه، تاج خروس را به گل‌های سرخ انار تشبیه می‌کند و یا در نمونه تشبیهی زیر رنگین‌کمان را به پلی مانند می‌کند که وجه‌شبهه آن خمیدگی است: «صبح شد نور سرازیر شد از آسمان / یک نفر از کوچه ما می‌گذشت / روی دو دستش پل رنگین‌کمان» (شیشه آواز، همان: ص ۴۴)

نمونه‌ای از تشبیهات مفرد حسی در آثار رحماندوست:

«توی دهان بچه‌ام / یک گل زده جوونه / گل نگو مرواریده / مثل طلای سفیده / هیچ‌کس از این قشنگ‌تر / جواهری ندیده» (ترانه‌های نوازش، رحماندوست: ص ۲۲).

در این مثال اگر چه شاعر مشبهه - دندان - را به صورت استعاره (گل) بیان نموده، اما در پی آن با ذکر مشبه‌به و وجه‌شبهه روشن و مناسب به مخاطب در فهم آن یاری می‌رساند.

همچنین او در اضافه تشبیهی زیر ابرها را در شکل و رنگ، به پنبه مانند نموده است:

پنبه‌های ابر، لحظه‌های بعد در کنار هم باد و برق و رعد

(چشمه نور، همان: ص ۱۲)

در این آثار، هم در ردهٔ سنی کودک و خردسال و هم نوجوانان، تشبیه مفرد حسی بیشترین بسامد را داراست. گفتنی است که تمایل مصطفی رحماندوست به کاربرد وجه‌شبه‌های حسی نسبت به افسانه شعبان‌نژاد در آثار بررسی‌شده، بیشتر بوده است (ر.ک: جدول ۵).

۲-۲-۴. تشبیه به اعتبار قریب یا بعید بودن وجه‌شبه

زاویهٔ تشبیه که در کتب مختلف در تقسیم‌بندی‌های گوناگونی آورده شده، در واقع همان تقسیم تشبیه به اعتبار وجه‌شبه به صورت قریب مبتدل و غریب بعید است. بدین ترتیب که «هر قدر زاویهٔ تشبیه بازتر باشد، یعنی ربط مشبه و مشبه‌به دورتر باشد، تشبیه هنریتر است (غریب بعید) و هر قدر زاویهٔ تشبیه تنگتر باشد یعنی ربط مشبه و مشبه‌به واضحتر باشد، تشبیه غیرهنریتر است (قریب مبتدل)» (بیان، شمیسا: ص ۱۱۳).

در مورد چگونگی وجه‌شبه در آثار ادبی کودکان و نوجوانان باید گفت که بیشتر تشبیهات مورد استفاده در اشعار گروه سنی کودک و نوجوان، از نوع تشبیهات قریب مبتدل بوده و از آن جایی که یکی از دلایل شگفت و بعید بودن تشبیه، دور و ناشناخته بودن وجه‌شبه است و درک آن نیاز به تلاش و ژرفکاوی دارد (زیباشناسی سخن پارسی، کزازی: ص ۶۰)، معمولاً این رکن تشبیه در آثار این مقطع سنی ذکر میشود؛ ولی در آثار ویژهٔ بزرگسالان، شاعر تنها در ذکر تشبیهات نو و بکر ناگزیر از بیان وجه‌شبه است. در آثار گروه سنی کودک و نوجوان نیز دلیل ذکر وجه‌شبه همین است. اگر چه در این آثار، کودکان و نوجوانان با تشبیهاتی غالباً شناخته‌شده روبرو هستند، مانند: تشبیه گونه به سیب سرخ (ترانه‌های نوازش، رحماندوست: ص ۶)، تشبیه اشک به شبنم (فصل بهار بنویس، همان: ص ۴) و یا تشبیه دامن پرگل به باغ قشنگ (شیشهٔ آواز، شعبان‌نژاد: ص ۴۳) و تشبیهاتی از این قبیل، اما همین تشبیهات مبتدل - البته از نظر ما - برای کودکان و نوجوانان نو و سرشار از تازگی و لذت است. بنابراین در آثار این گروه سنی ذکر وجه‌شبه باعث مخیّل شدن کلام میشود، برخلاف آثار بزرگسالان که «عدم ذکر وجه‌شبه باعث خیال‌انگیزی کلام» می‌گردد (بیان، شمیسا: ص ۶۸). اما این وضوح و ذکر وجه‌شبه به این معنی نیست که در این آثار، تشبیهات غریب و شگفت وجود ندارد بلکه تازگی تشبیهات در همهٔ آثار بررسی‌شده و در همهٔ رده‌های سنی خودنمایی میکند و تشبیهاتی نیز هستند که نه تنها برای کودکان و نوجوانان بلکه برای بزرگسالان نیز تازگی دارند. بعنوان مثال افسانه شعبان‌نژاد در شعر زیر با کاربرد اضافهٔ تشبیهی «شعرِ پریدن» و تشبیه مضمّر خود به «گلی» که صدای پریدن زنجره آن را پرپر می‌سازد، آورده است:

زنجره شعرِ پریدن را خواند
با صدایی که مرا پرپر کرد
(شیشهٔ آواز، شعبان‌نژاد: ص ۲۷)

و یا در جایی دیگر می‌گوید:

«احساس کردم می‌چکم مانند او از آسمان / با پای خیسم میدوم در کوچه‌های ناودان»

(همان: ۳۴)

«پردن» و «ناودان» در ابیات بالا مشابه‌هایی هستند که به «شعر» و «کوچه» مانند شده‌اند. گرچه مشبه‌به‌ها (شعر و کوچه) در هر دو ترکیب شناخته شده هستند، اما وجه شبه دارای تازگی بوده و لذت کشف و اندیشیدن را به مخاطب عرضه میکند. وجه شبه در ترکیب «شعر پردن»، سبکی و آسان بودن و در ترکیب تشبیهی «کوچه‌های ناودان»، باریکی و جاری بودن آب در آنهاست. اما مشاهده میشود که این شاعران توانمند با همین مشبه‌های پیش پا افتاده تصاویر هنری زیبایی خلق کرده‌اند. تشبیه سبب به پرنده (شیشه‌آواز، شعبان‌نژاد: ص ۱۳)، صدای پاها به صدای پر پرستو (همان: ۲۱)، غصّه به جغد (کاش حرفی بزنی، رحماندوست: ص ۱۲) و یا تشبیه پلک به لحاف (فصل بهار بنویس، همان: ص ۲) تشبیهات زیبایی از این نوع هستند.

البته این سادگی و قابل درک بودن اشعار ویژه کودکان و نوجوانان به این معنی نیست که این آثار از ابهام^(۲۹) که «پیامد اجتناب‌ناپذیر نیروهای زبان و لازمه سخنان بزرگ مخصوصاً شعر و مذهب» است (بلاغت تصویر، فتوحی: ص ۳۰ مقدمه)، تهی باشند، بلکه در این آثار آنجایی که شاعر با بیان عقاید دینی و مفاهیم انتزاعی درصدد است که «به خواننده تأمل و تفکر بیاموزد» (عوامل ایجاد ابهام در شعر معاصر فارسی، خواجه: ص ۸۲)، و «عطش او را برای تدارک توجیه معناشناسی متن زیاد کند» (ارزش ادبی ابهام از دو معنایی تا چند لایگی معنا، فتوحی: ص ۲۷) از آرایه‌های ادبی که معمولاً با خود ابهام را به همراه دارند، استفاده میکند. این ابهام میتواند هنری یا غیرهنری باشد.

به‌عنوان مثال در نمونه زیر شاعر به وسیله کاربرد ابهام ادبی - تصاویر تشبیهی ناآشنا - و ابهام معنایی - تصویرهای انتزاعی - سعی در برانگیختن تأمل خواننده کودک و نوجوان خود دارد:

«ما همچو درختیم و برگیم / زندگیمان بهاری سلامت / فصل پاییز ما مردن ماست / تا

بیاید بهار قیامت» (چشمه نور، رحماندوست: ص ۵۰)

زندگی، مرگ و قیامت از قبیل مضامین انتزاعی است که شاعر با تشبیه آنها به بهار و پاییز، تصاویر تأمل‌برانگیزی ساخته است.

۱- هر کلمه، اصطلاح، عبارت، جمله یا متنی که در هنگام مطالعه به درستی و با قطعیت فهمیده نشود و ذهن مخاطب را به معنایی، چند معنایی یا به معنایی نامتعارف و یا فراتر از صورت آشنا و معمول خود دلالت دهد، از مصادیق ابهام محسوب میشود (اهمیت و انواع ابهام در پژوهشها، شیری: ص ۱۶).

افسانه شعبان‌نژاد نیز به عنوان یک شاعر کودک و خردسال، گاه با آوردن ابهام‌های ادبی به آموزش تأمل و تفکر به مخاطبان خود می‌پردازد. به‌عنوان مثال او با استفاده از ابهام برای ایجاد ابهام شاعرانه سروده است:

«من ته باغ کسی را دیدم / که به دستش سبدی خاطره داشت / داشت در پای چناری غمگین /
تخم آواز قناری میکاشت.» (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۵۰)

واژه تخم به دو معنی بذر، به قرینه کاشتن و خایه مرغ، به قرینه قناری دارای ابهام است. قابل ذکر است که کاربرد این‌گونه تشبیهات دارای ابهام، به دلیل محدودیت‌های ادراکی گروه سنی کودک و نوجوان اندک و انگشت‌شمار است.

۴-۲-۳. تشبیه بر اساس ذکر و عدم ذکر وجه شبه (گسترده و فشرده بودن)

تقسیم‌بندی تصاویر تشبیهی به دو گروه: گسترده و فشرده (اضافه تشبیهی) نیز در مقوله تقسیم‌بندی تشبیه بر اساس وجه‌شبه قرار می‌گیرد. تشبیهی که ادات تشبیه و وجه‌شبه آن و یا یکی از این دو ذکر شده باشد، گسترده و تشبیهی که در آن وجه‌شبه و ادات ذکر نشده باشد، فشرده خوانده می‌شود. در آثار ادبی مربوط به کودکان و نوجوانان، با توجه به تفاوت توانایی درک گروه‌های سنی مختلف، پراکندگی تشبیهات فشرده و گسترده متفاوت است. هر چه سن مخاطب کمتر باشد، کاربرد تشبیه کامل ضرورت بیشتری دارد و حذف وجه‌شبه و ادات تشبیه در شعر این گروه سنی تصویر را مختل و فهم کلام را دشوار می‌سازد (ادبیات کودکان و نوجوانان ایران، گودرزی‌دهریزی: ص ۷۸).

فراوانی تشبیهات گسترده در آثار افسانه شعبان‌نژاد او را بعنوان شاعر خردسال و کودک به ما می‌شناساند:

«دل من مثل دل آینه نازک شده است / با صدای نفس پنجره‌ها میشکند» (شیشه آواز، شعبان‌نژاد: ص ۲۰)

در این نمونه زیبا همه ارکان تشبیه یعنی: مشبه (دل)، مشبه‌به (دل آینه)، ادات تشبیه (مثل) و وجه‌شبه (نازکی و شکنندگی) ذکر شده است، تا مخاطب بتواند تصویر مورد نظر را به درستی دریابد.

و یا در نمونه زیر آورده است:

«در کویری که خشک است و بی‌آب / دوست دارم که گندم بکارم / روز و شب مثل ابر بهاری / قطره‌قطره بر آنها ببارم» (همان: ص ۵۲).

در آثار مصطفی رحماندوست نیز اگرچه کاربرد تشبیه گسترده فراوان است و با میزان کاربرد تشبیه فشرده تقریباً برابر است، اما در مقایسه با آثار افسانه شعبان‌نژاد، کاربرد تشبیه

فشرده در آثار رحماندوست بطرز محسوسی بیشتر به چشم می‌خورد و این در تمام نمونه‌های ذکر شده از این شاعر در پژوهش حاضر مشاهده می‌شود، که نشانگر رایج و قابل درک بودن تشبیه فشرده برای گروه‌های سنی بالاتر است و شاید یکی از اصولی که حیطة کاری هر شاعر را مشخص می‌کند، توجه به همین اصل مهم باشد (رک: جدول ۶).

۵- نتیجه

تشبیه از مهمترین ابزار بکار گرفته شده برای روشنگری، حسن تأثیر، خیال‌انگیزی و ماندگاری بیشتر سخن در ذهن مخاطب کودک و نوجوان است. در بررسی سبک‌شناسی کاربرد تصاویر تشبیهی در آثار بررسی شده گروه‌های سنی (الف، ب، ج و د) متعلق به مصطفی رحماندوست و افسانه شعبان‌نژاد مشخص گردید که کاربرد برابر عناصر طبیعت، لوازم زندگی و انسان در جایگاه مشبّه‌به، تشبیهات مفرد به مفرد، تشبیهات حسی به حسی و نیز تشبیهاتی با زاویه تشبیهی قریب و وجه شبه حسی از جمله مشترکات این آثار است.

از جمله وجوه تمایز آثار این دو شاعر میتوان به گوناگونی نام حیوانات در آثار شعبان‌نژاد و گیاهان در آثار رحماندوست در جایگاه مشبّه‌به، بکارگیری بیشتر انواع تشبیهات از نظر تعدد طرفین در آثار رحماندوست و فراوانی تشبیهات گسترده در آثار شعبان‌نژاد و تشبیهات فشرده در آثار رحماندوست اشاره نمود. با توجه به توضیحات ارائه شده، نتیجه‌ای که از بررسی حاضر میتوان بیان کرد این است که دلیل موفقیت این هر دو شاعر در عرصه ادبیات کودک و نوجوان، رعایت اصول شاعری متناسب با نوع مخاطب است، ولی اگر بتوان این گروه‌های سنی را به دو دسته کودک و خردسال از یک سو و نوجوان از دیگر سو تقسیم‌بندی کرد، عملکرد بهتر در حیطة ادبیات کودک و خردسال از آن افسانه شعبان‌نژاد و در حیطة ادبیات نوجوان نصیب مصطفی رحماندوست است.

جدول ۱- بسامد انواع مشبّه‌به در تصاویر تشبیهی

مجموع	انسان	لوازم زندگی	طبیعت			مشبّه‌به نام شاعر
			سایر عناصر	رستنی ها	حیوانات	
۵۷	۳	۱۲	۱۹	۱۷	۶	مصطفی رحماندوست
۴۹	۰	۱۱	۱۴	۹	۱۵	افسانه شعبان‌نژاد

جدول ۲- بسامد تصاویر تشبیهی از نظر افراد و ترکیب طرفین

مجموع	مقید	مفرد	مختلف		نوع تشبیه نام شاعر
			مقید به مفرد	مفرد به مقید	
۵۴	۶	۲۹	۱۲	۷	مصطفی رحماندوست
۴۴	۸	۱۸	۷	۱۱	افسانه شعبان نژاد

جدول ۳- بسامد تصاویر تشبیهی از نظر حسی و عقلی بودن طرفین

مجموع	عقلی به عقلی	حسی به عقلی	عقلی به حسی	حسی به حسی	نوع تشبیه نام شاعر
۵۳	۰	۳	۱۲	۳۸	افسانه شعبان نژاد

جدول ۴- بسامد تصاویر تشبیهی از نظر تعدد طرفین

مجموع	تشبیه مضمّر	تشبیه تسویه	تشبیه جمع	نوع تشبیه نام شاعر
۱۱	۱	۲	۸	مصطفی رحماندوست
۵	۳	۰	۲	افسانه شعبان نژاد

جدول ۵- بسامد انواع تصاویر تشبیهی از نظر حسی و عقلی بودن وجه شبه

مجموع	عقلی	حسی	نوع تشبیه نام شاعر
۵۴	۱۱	۴۳	مصطفی رحماندوست
۴۷	۱۱	۳۶	افسانه شعبان نژاد

جدول ۶- بسامد انواع تصاویر تشبیهی از نظر گسترده و فشرده بودن

نام شاعر	نوع تشبیه	فشرده	گسترده	مجموع
مصطفی رحماندوست		۳۰	۲۸	۵۸
افسانه شعبان‌نژاد		۱۸	۳۹	۵۷

منابع

۱. - ابرامد باد/ اومد (بوج). شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۷۹). تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۲. - ادبیات کودکان و نوجوانان ایران (درسنامه دانشگاهی). گودرزی‌دهریزی. محمد. (۱۳۸۸). چ ۱. تهران. قو و چاپار.
۳. - ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن. قزل‌ایاغ. ثریا. (۱۳۸۸). چ ۶. تهران. سمت.
۴. - ادبیات کودکان و نوجوانان (ویژگی‌ها و جنبه‌ها). حجازی. بنفشه. (۱۳۸۴). چ ۸. تهران. روشنگران و مطالعات زنان.
۵. - ادبیات کودک و نوجوان. نعمت‌اللهی. فرامرز. (۱۳۸۷). چ ۳. تهران. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
۶. - «ارزش ادبی ابهام از دو معنایی تا چند لایگی معنا». فتوحی. محمود. (۱۳۸۷)، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم. س ۱۶، ش ۶۲. پاییز. صص ۱۷-۳۶.
۷. - ارنگ ارنگ بگو چه رنگ (الف). شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۸۷). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۸. - از باب قرائت اطفال (خواندنیهای بچه‌ها در مطبوعات پیش از مشروطه و انتشارات نخستین نشریات کودکان). کاشفی‌خوانساری. علی. (۱۳۸۲). تهران. قدیانی.
۹. - اسرارالبلاغه فی علم‌البیان. جرجانی. عبدالقاهر. (۱۹۸۲ م). تصحیح: سید محمد رشید رضا. بیروت. دارالمعرفه.
۱۰. - العجم فی معاییر اشعار العجم. قیس‌رازی. شمس‌الدین محمد. (۱۳۷۳). بکوشش: سیروس شمیسا. چ ۱. تهران. فردوس.
۱۱. - اون کیه که؟ اون چیه که؟ (الفوب). رحماندوست. مصطفی. (۱۳۸۶). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری.
۱۲. - «اهمیت و انواع ابهام در پژوهشها». شیری. قهرمان. (۱۳۹۰)، مجله فنون ادبی (علمی-پژوهشی). س ۳، ش ۲. تابستان. صص ۱۵-۳۶.
۱۳. - بنایه/بلاغه. دیباجی. سیدابراهیم. (۱۳۷۸). تهران. سمت.
۱۴. - بربرهای علوم بلاغت در فارسی و عربی. طیبیان. حمید. (۱۳۸۸). چ ۱. تهران. امیرکبیر.
۱۵. - بررسی و تحلیل ادبیات کودکان در ایران از آغاز تا دهه هفتاد. شجری. رضا. (۱۳۸۴). چ ۱. تهران. عیاران.

- ۱۶ - «بررسی عناصر طبیعت در کتاب فارسی دوم دبستان». عمل صالح. احیاء. عبداللهی. منیره و کارگران. رباه. (۱۳۸۹)، *مجله علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک*. س ۱، ش ۲. زمستان. صص ۱۰۱-۱۲۱.
- ۱۷ - بلاغت تصویر. فتوحی. محمود. (۱۳۸۹). چ ۲. تهران. سخن.
- ۱۸ - بیان. شمیسا. سیروس. (۱۳۷۶). تهران. فردوس.
- ۱۹ - *ترانه‌های نوازش (الف)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۸۵). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۰ - ترجمه و شرح *جواهرالبلاغه*. هاشمی. احمد. (۱۳۸۱). ترجمه: حسن عرفان. قم. بلاغت.
- ۲۱ - جایگاه صورخیال در شعر کودک کتاب‌های انتشارات پرورش فکری کودکان و نوجوانان. فاطمی. زینب‌السادات. (۱۳۸۷). استاد راهنما: حسین آقاحسینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه اصفهان.
- ۲۲ - جشن گنجشکها (جود). شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۷۴الف). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۳ - *جویبار لحظه‌ها (ادبیات معاصر فارسی)*. یاحقی. محمدجعفر. (۱۳۸۵). چ ۹. تهران. جامی.
- ۲۴ - *چشمه نور (جود)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۷۶). چ ۴. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۲۵ - حکایت شعر. اسکلتن. رابین. (۱۳۷۵). ترجمه: مهرانگیز اوحدی. چ ۱. تهران. میترا.
- ۲۶ - *رساله بیان بدیع*. فندرسکی. میرزا ابوطالب. (۱۳۸۱). چ ۱. اصفهان. دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۲۷ - *زیباشناسی سخن پارسی (بیان)*. کزازی. میرجلال‌الدین. (۱۳۸۵). چ ۷. تهران. مرکز.
- ۲۸ - *زیرگنبد کبود (صورخیال در شعر کودک و نوجوان)*. نجفی. عبدالمجید. (۱۳۹۰). چ ۱. تهران. سوره مهر.
- ۲۹ - *سگی بود جنگلی بود (ب)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۸۹). چ ۵. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۳۰ - *شیشه آواز (د و ه)*. شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۷۴). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۳۱ - *صورخیال در شعر فارسی*. شفیعی کدکنی. محمدرضا. (۱۳۸۶). چ ۱۱. تهران. آگاه.
- ۳۲ - *علم بیان*. عتیق. عبدالعزیز. (۱۷۱۹م). بیروت. دارالنهضة العربیه.
- ۳۳ - «عوامل ایجاد ابهام در شعر معاصر فارسی». خواجهات، بهزاد. (۱۳۸۷)، *مجله ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی* (دانشگاه آزاد واحد تهران). س ۴، ش ۱۱. تابستان. صص ۷۵-۹۵.
- ۳۴ - *فصل بهار بنویس (ج)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۷۹). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۳۵ - *کاش حرفی بزنی (د)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۸۴). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۳۶ - *گل لبخند و سلام (د)*. رحماندوست. مصطفی. (۱۳۷۹). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

- ۳۷ - معانی و بیان. تجلیل. جلیل. (۱۳۷۶). چ ۸. تهران. نشر دانشگاهی.
- ۳۸ - معانی و بیان. علوی‌مقدم. محمد. (۱۳۸۶). چ ۷. تهران. سمت.
- ۳۹ - من و خواب جنگل (بوج). شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۸۱). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۴۰ - «وضعیت استناد در پژوهشنامه و کتاب‌ماه کودک و نوجوان». رضوی. عبدالمجید و مسنن فارسی. حسین. (۱۳۸۹)، مجله علمی پژوهشی مطالعات ادبیات کودک. س ۱، ش ۲. زمستان. صص ۷۱-۱۰۰.
- ۴۱ - هاجستم و واجستم (الف). شعبان‌نژاد. افسانه. (۱۳۸۷). چ ۱. تهران. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.